

прошарки українського селянства, які не мали грошових запасів, найбільше страждали від жорстокості державної податкової політики. Зможне селянство, маючи певні грошові заощадження, мало можливість уникнути реалізації своїх товарних запасів в період різкого падіння цін на сільськогосподарську продукцію, викликаного наближенням строку сплати податку. Середняцтво ж, не маючи в своїй масі хоч більш-менш достатніх грошових запасів, змушено було слідувати уготованим йому шляхом збуту товарної частки виробленої ним продукції по відверто сконструйованим термінами сплати сільгосподатку заниженим цінам.

В таємній інформації Харківського окружного КП(б) У (грудень 1926 р.) на адресу ЦК прямо визнавалось: «наявність кризи в нашій роботі (на селі – А. М.)» особливо те, що останні 4 місяці посиленою викачкою коштів ударили по бідності» [13, арк. 41].

Отже всі ці чинники не давали змоги значній частині селянських господарств не те, що отримати прибуток, але навіть покрити найнеобхідніші виробничі витрати.

Список використаних джерел

1. Фесенко С. А. Эффективность сельскохозяйственного кредита на Украине. – Харьков, 1928.
2. Лях С. Р. Роль сельскохозяйственной кооперации в становлении советского образа жизни крестьянства Украины (1921–1928) // Вопросы истории. – Респ. міжвідомчий наук. зб. – Харків, 1980. – Вип.25. – С.38–44.
3. Бутенко В. И. Развитие сельскохозяйственной кооперации на Украине в 20–е годы // Вестник Харьковского университета. – 1989. – №343. – История. – Вып.23. – С.3–10.
4. Калініченко В. В. Селянське господарство України в доколгоспний період (1921–1929). – Харків, 1991.
5. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.6. – Спр.87.
6. Там само. – Оп.6. – Спр.65.
7. Там само. – Оп.20. – Спр.1889.
8. Там само. – Оп.20. – Спр.1887.
9. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам (1917–1967). – Т.1.
10. ЦДАВО України. – Ф.1. – Оп.6. – Спр.45.
11. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.2059.
12. Сільський господар. – 1924. – №6. – С.7.
13. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.2298.

References

1. Fesenko S. A. Jefferktivnost' sel'skhozajstvennogo kredita na Ukraine. – Har'kov, 1928.
2. Ljah S. R. Rol' sel'skhozajstvennoj kooperacii v stanovlenii sovetskogo obraza zhizni krest'janstva Ukrainy (1921–1928) // Voprosy istorii. – Resp. mizhvidomchij nauk. zb. – Harkiv, 1980. – Vyp.25. – S.38–44.
3. Butenko V. I. Razvitie sel'skhozajstvennoj kooperacii na Ukraine v 20–e gody // Vestnik Har'kovskogo universiteta. – 1989. – №343. – Istorija. – Vyp.23. – S.3–10.
4. Kalinichenko V. V. Seljans'ke gospodarstvo Ukrai'ny v dokolgospnyj period (1921–1929). – Harkiv, 1991.
5. CDAGO Ukrai'ny. – F.1. – Op.6. – Spr.87.
6. Tam samo. – Op.6. – Spr.65.
7. Tam samo. – Op.20. – Spr.1889.
8. Tam samo. – Op.20. – Spr.1887.
9. Reshenija partii i pravitel'stva po hozjajstvennym voprosam (1917–1967). – T.1.
10. CDAVO Ukrai'ny. – F.1. – Op.6. – Spr.45.
11. CDAGO Ukrai'ny. – F.1. – Op.20. – Spr.2059.
12. Sil's'kyj gospodar. – 1924. – №6. – S.7.
13. CDAGO Ukrai'ny. – F.1. – Op.20. – Spr.2298.

Morozov A. G., Doctor of History Science, Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University (Ukraine, Cherkasy), gileya.org.ua@gmail.com

Pavlova N. V., magistrant, Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University (Ukraine, Cherkasy), gileya.org.ua@gmail.com

Peasants farm's money accumulations in the period of the new economic policy

The analyses of the long-term and many-sided activity of the Ukrainian agricultural cooperation of the pre-collective farm period was impossible without the previous lighting up of the problems connected with the quantitative and qualitative estimate of the money accumulations which were at peasant's disposal. That is because the credit agricultural cooperation should base it's work just on them.

Keywords: agricultural cooperation, peasantry, money accumulations, agricultural sector of the national economy, credit.

* * *

УДК 94(477.8)«1937»

Николаєва Н. Б.,

кандидат історичних наук, науковий співробітник історичного факультету, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), natalienik8@gmail.com

РЕПРЕСОВАНИЙ ВИКЛАДАЧ КИЇВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ МАШКЕВИЧ СТЕПАН ГЕРВАСІЙОВИЧ (ГАРАСЬОВИЧ)

Висвітлено життєвий шлях викладача юридичного факультету Київського державного університету Машкевича Степана Гервасійовича. Детально проаналізовано обставини його арешту органами НКВС УРСР у 1937 р. Досліджено причини його арешту та несправедливого ставлення чекістів до представників української науки та освіти у 1920–х – 1930–х рр. Доля Машкевича Степана Гервасійовича виявилася досить типовою для арештованих у 1936–1937 р. Чекісти звинуватили його в участі у видуманій ними «троцькістській організації», у намірах проводити терористичні акти проти членів Комуністичної партії і радянської уряду. Завданням цієї статті є проаналізувати причини та обставини арешту викладача Київського університету С. Г. Машкевича, проведеного в 1937 р., прослідкувати долю заарештованого. Одним із завдань сучасної української історичної науки є повернення із забуття імен невинно репресованих людей, не зважаючи на їх політичні погляди чи партійну приналежність.

Ключові слова: політичні репресії, викладачі, історики, юристи, НКВС УРСР, Київський державний університет.

Пропоноване дослідження присвячене біографії репресованого у 1937 р. викладача історичного факультету Київського державного університету Машкевича Степана Гервасійовича (Гарасьовича).

Стан вивчення теми дослідження. Історіографія політичних репресій сталінської доби в Україні щороку поповнюється новими працями. З часу відновлення незалежності України у 1991 р. науковцями було опубліковано ряд важливих збірників документів про політичні репресії щодо викладачів та науковців м. Києва, де вперше було оприлюднено унікальні документи з колишніх радянських «спецхранів» [10; 15]. Серед найбільш важливих праць про долю репресованих київських викладачів та інтелігенції слід назвати дослідження І. Біласа [2], С. Білокона [3], В. Заруба [6], Д. Табачника [14], Ю. Шаповала [16], О. Рубльова [8; 13], Л. Шевченко [11; 17], О. Юркової [18], В. Скопенка, В. Короткого, І. Тіщенко [11], К. Довганя [5], В. Нікольського [9], Н. Литвин [7] та багатьох інших. Про те, що зазначена тематика викликає значне зацікавлення у науковців свідчить факт, що про політичні репресії комуністичного режиму проти української інтелігенції у сталінський період історії ХХ століття вже опубліковано кілька тисяч наукових публікацій, які годі перелічити у цьому вступі [12]. Завдяки цим науковим працям

українське суспільство вже знає досить багато про політичні репресії серед викладачів вищих навчальних закладів в роки сталінщини.

У процесі наукового аналізу проблеми попередніми дослідниками було з'ясовано причини, мотиви й ідеологічне підґрунтя терору, розв'язаного радянською владою проти викладачів КДУ в 1930–53 рр., виокремлено та проаналізовано специфіку і особливості поширення терору, встановлено безпосередній зв'язок із репресіями в УРСР і СРСР. Проте, на жаль, публікації про репресованих викладачів все ще недостатньо, тому ця тема потребує подальшого наукового вивчення.

Завданням цього дослідження є за допомогою опублікованих та маловідомих документів НКВС та Комуністичної партії України детально з'ясувати життєвий шлях викладача історичного факультету Київського державного університету Машкевича С. Г. і обставини його засудження в 1937 р.

Основою джерельної бази статті складають матеріали архівної кримінальної справи на С. Г. Машкевича, яка зберігається в Галузевому державному архіві Служби Безпеки України [4]. *Об'єктом* дослідження є суспільно–політичні та ідеологічні процеси, що відбувалися в УРСР у 1930–х рр., а також у роки Великого терору. *Предметом дослідження* є біографія викладача історичного факультету Київського державного університету Машкевича Степана Гервасійовича (Гарасьовича).

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що про життєвий шлях Машкевича С. Г. мало публікацій, його лише іноді згадують в окремих дослідженнях. Отже, ця стаття сприятиме введенню до наукового обігу інформації про його життєвий шлях і викладацьку роботу, суттєво доповнить досі недостатньо вивчену картину сталінських політичних репресій в Київському університеті.

Машкевич С. Г. народився у 1892 р. в поселенні (як тоді казали – посаді) Новий Архангельськ (тепер – Одеської області). Його батьки були селянами. До революції 1917 р. він працював робітником–слюсарем, згодом став навчатися. До арешту у 1937 р. займав посаду викладача і керівника кафедри історії Київського державного університету, був професором. Жив на вул. Короленка (тепер – Володимирська), б. 56, кв. 118. Був членом КП(б)У з 1920 до 1922 р., в анкеті зазначено, що вийшов з партії у 1922 р. у зв'язку з незгодою з НЕПом. Знову став членом ВКП(б) з 1927 р., звідки був виключений у 1937 р. партійним комітетом Київського державного університету незадовго до арешту. За національністю – українець, громадянин СРСР. У 1937 р. його родина складалась з дружини Каган Софії Хрисанівни, яка працювала науковим співробітником в бібліотеці АН УРСР, сина Володимира 7 років. Також мав братів та сестер: Машкевича Філіпа (Пилипа), який працював техніком заводу ім. Ворошилова (в справі згадано, що це був завод в м. Алчевську); Машкевича Василя, який працював керівником райвиконкому в місті Малині; Машкевича Миколу, який був студентом професійного технічного училища в м. Алчевську; Машкевича Івана, який працював агрономом совхозу в м. Сієськ; Машкевича Юрія, який працював водієм заводу ім. Ворошилова в м. Алчевську); Машкевич (Михальської) Кіри, інваліда на пенсії в м. Києві; Машкевич Олександрі – в м. Малині на утриманні брата

Василя. Його мати – Машкевич Анна Карпівна жила в м. Малині з сином Василем і донькою Олександрю.

Діяльність С. Машкевича, як історика, нічим не могла завадити радянській владі. Але в роки масових політичних репресій серед істориків відбулись кілька хвиль арештів, багатьох з них стали обвинувачувати у «троцькізмі», різних «ухилах». У 1936–1937 рр. було заарештовано чимало студентів і викладачів КДУ, не минула ця доля і С. Машкевича.

28 березня 1937 р. оперуповноважений 4 відділу УДБ НКВС УРСР Гречіхін розглянув матеріали про діяльність С. Машкевича і вирішив, що він «є учасником троцькістсько–націоналістичної терористичної організації». Цілком можливо, що на вченого у чекістів існувала окрема підбірка матеріалів, і за ним попередньо уважно стежили, фіксуючи його висловлювання. У той час достатньо було одного доносу з боку колеги, або кількох власних необережних висловлювань, щоб потрапити під репресії НКВС. Гречіхін вирішив, що перебування С. Машкевича на волі може відбитися на ході слідства і тому постановив обрати мірою запобігання до обвинувачуваного утримання під вартою в тюремному підвалі (тюрподі) НКВС УРСР. Копія постанови була надіслана військовому прокурору Київського військового округу. Постанову затвердили помічник начальника 1 відділення 4 відділу УДБ НКВС УРСР Аглицькій та помічник начальника 4 відділу УДБ НКВС УРСР Брук [4, арк. 1].

29 березня 1937 р. військовий прокурор Київського військового округу Перфільєв виніс постанову про арешт С. Машкевича. Він розглянув матеріали, надані 4 відділом УДБ НКВС УРСР і вирішив, що ними викладач університету С. Машкевич розвінчується, як «учасник троцькістської терористичної організації». Тому керуючись ст. 146 та 156 КПК УРСР і постановою ЦВК СРСР від 8 травня 1933 р. Перфільєв постановив обрати запобіжною мірою до С. Машкевича утримання в тюремному підвалі НКВС УРСР [4, арк. 2]. 3 квітня 1937 р. керівництвом НКВС УРСР було підписано ордер №57 на арешт С. Машкевича [4, арк. 3].

4 квітня 1937 р. співробітники УДБ НКВС УРСР Безпалько та Хаєт на підставі ордеру провели обшук в квартирі С. Машкевича на вул. Короленка (тепер – Володимирська), б. 18/56 (на перетині з бул. Т. Шевченка), кв. 118. Під час обшуку було вилучено паспорт С. Машкевича, партійний квиток, профсоюзний квиток, військовий квиток, 5 різних посвідчень, 2 чистих бланки радянської партійної школи, 1 пакет з різними мандатами, 2 примірник стенограм лекцій, 2 заяви в партійні органи, 6 фотокарток, 6 топографічних карт, пачку різних довідок про проходження служби, пачка листів, 99 різних книг, які підлягали вилученню, 1 французький журнал [4, арк. 4].

22 червня 1937 р. заступник наркома держбезпеки УРСР комісар держбезпеки 3–го рангу Іванов надіслав партійний квиток С. Машкевича секретарю Сталінського районного комітету КП(б)У [4, арк. 5]. Таким чином, його, по–суті, чекісти без суду і слідства викинули з членів Комуністичної партії, і чекати допомоги йому не було звідки.

14 квітня 1937 р. заступник начальника 1 відділення 4 відділу УДБ НКВС УРСР лейтенант держбезпеки Малишев розглянув слідчі матеріали на С. Машкевича

та виніс постанову про його притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 54–8 та 54–1 КК УРСР з пред'явленням обвинувачення щодо участі в «контрреволюційній троцькістській терористичній організації». З постановою погодились начальник 1 відділення 4 відділу УДБ НКВС УРСР Григоренко та помічник начальника 4 відділу УДБ НКВС УРСР Брук. Постановою було оголошено С. Машкевичу 17.04.1937 р. [4, арк. 6].

Треба сказати, що у справах на репресованих у 1937 р. людей часто можна побачити небагато протоколів. Хоча насправді чекісти їх допитували часто. Справа в тому, що таким тоді було діловодство радянських каральних органів: до справи додавалися лише ті документи, які підтверджували провину заарештованого, а все, що викликало сумніви – знищувалося. Таким чином, співробітниками НКВС фальсифікувалися кримінальні справи.

Подробиці фальсифікації справ добре можна прослідкувати за матеріалами протоколів допитів. В них сплелася правда і неправда, але смисл їх чекістами підведений до того, що заарештований був «ворогом радянської влади», і відповідно його слід суворо покарати. Перший вцілілий протокол допиту С. Машкевича датований 8 квітня 1937 р. Його допитував і обвинувачував в «контрреволюційній роботі» оперуповноважений 4 відділу УДБ НКВС УРСР молодший лейтенант держбезпеки Казакевич (через кілька років був засуджений за фальсифікацію справ в роки «Великого терору»). Другий вцілілий протокол допиту С. Машкевича зберігся за 5 травня 1937 р. Історик на цих допитах заявив, що він всі обвинувачення в «контрреволюційній діяльності» заперечує [4, арк. 10].

Але довго так тривати не могло. Цілоком очевидно, що постійні допити з порушенням законності (тобто психологічний тиск, сумнозвісний безкінечний «конвеєр» допитів та побої) призвели до того, що С. Машкевич протримався трохи більше місяця, а потім, як і більшість заарештованих, вимушений був свідчити проти себе.

11 травня 1937 р. С. Машкевич (очевидно, під диктовку чекістів) написав заяву керівництву НКВС УРСР такого змісту: «Я був навесні 1933 р. завербований Л. Сахновським до троцькістської контрреволюційної організації в Київському державному університеті. Визнаю це своїм тяжким злочином перед партією та радянською владою і готовий виправити вчинений мною злочин викриттям ворогів радянської влади на слідстві. Детальні свідчення дам слідству про відому мені діяльність підпільної троцькістської організації та її учасників. Глибоко розкаююсь в участі в контрреволюційній троцькістській організації і прошу радянську владу врахувати це при винесенні мені вироку» [4, арк. 11–12].

13 травня 1937 р. оперуповноважений 4 відділу УДБ НКВС УРСР молодший лейтенант держбезпеки Казакевич знову допитав С. Машкевича про його «контрреволюційну діяльність». Він зразу ж запитав про подробиці «вербовки» в «контрреволюційну організацію». Далі С. Машкевич вимушений був говорити всякі нісенітниці, щоб опорочити себе, за задалегідь продуманим чекістським сценарієм.

Щоб надати цій псевдокримінальній справі більш-менш належного вигляду, чекісти додали до неї витяги з протоколів допитів інших арештованих (свідків), які згадували у своїх свідченнях про С. Машкевича – Перлина Євгена Ісаковича від 29 серпня 1936 р. [4, арк. 19], Левіта Ошера Абрамовича від 31 березня 1936 р. [4, арк. 20–26], Кіллерога Михайла Марковича від 5 жовтня 1936 р. [4, арк. 27–37] та від 18 жовтня 1936 р. [4, арк. 38–46]. Всі вони наговорили нереальні розповіді про діяльність «троцькістської контрреволюційної організації» в КДУ. Отож, вже в червні 1937 р. чекісти зібрали цілоком достатньо сфальсифікованих матеріалів для того, щоб готувати обвинувальний висновок та передавати справу на С. Машкевича на розгляд позасудових органів.

2 липня 1937 р. заступник народного комісара внутрішніх справ УРСР комісар держбезпеки 3–го рангу В. Іванов затвердив обвинувальний висновок за справою №123 за обвинуваченням С. Машкевича Цей висновок був затверджений помічником генерального прокурора СРСР М. Рагінським 13 липня 1937 р. У документі зазначалося, що в процесі ліквідації органами НКВС УРСР «контрреволюційної троцькістської організації» в Україні була встановлена причетність до цієї «організації» історика С. Машкевича. На підставі цих даних 4 квітня 1937 р. С. Машкевич був заарештований і притягнутий до відповідальності. Чекісти написали, що проведеним «слідством» та «свідченнями» С. Машкевича було встановлено, що він з 1934 р. буцімто був активним учасником «контрреволюційної троцькістської організації», до якої його начебто завербував «троцькіст» Л. Сахновський – проректор Київського державного університету. Далі чекісти звинувачували С. Машкевича, що він використовував становище декана історичного факультету КДУ задля «насадження троцькістських кадрів» і «покривав протаскування троцькістських установок членами контрреволюційної організації», зокрема – викладачами КДУ Лозовиком, Ш. Германом, Левітом і іншими. Також звинувачували С. Машкевича, що він від Л. Сахновського знав про участь в «організації» викладачів КДУ Білярчика та Розанова. Далі йшли небилиці про те, що Л. Сахновський розповідав С. Машкевичу буцімто основним методом діяльності «троцькістської організації» є індивідуальний терор проти керівників Комуністичної партії, а С. Машкевич з цим начебто погоджувався.

На підставі всіх цих надуманих обвинувачень чекісти ставили у провину С. Машкевичу, що він був «активним учасником контрреволюційної троцькістсько-зіновієвської терористичної організації, яка 1 грудня 1934 р. вчинила вбивство С. М. Кірова і готувала подальші терористичні акти проти керівників Комуністичної партії та радянської держави». Також обвинувачували, що він «знав про терористичні установки організації», «використовував своє службове становище в КДУ для насадження троцькістських кадрів і покриття діяльності відомих йому членів троцькістської організації». Також автори обвинувального висновку – оперуповноважений 4 відділу УДБ НКВС УРСР молодший лейтенант держбезпеки Ліншиц, начальник 1 відділення 4 відділу УДБ НКВС УРСР старший лейтенант держбезпеки Борисов та заступник начальника 4 відділу УДБ НКВС УРСР старший лейтенант держбезпеки Герзон

пропонували віддати С. Машкевича під суд Військової колегії Верховного суду СРСР в порядку постанови ЦВК СРСР від 01.12.1934 р. [4, арк. 50–52].

12 липня 1937 р., за день до судилища, С. Машкевичу було вручено копію обвинувального висновку [4, арк. 54].

13 липня 1937 р. у м. Києві відбулось закрите судове засідання виїзної сесії Військової колегії Верховного суду СРСР у складі: головуєчий – диввоєнюрисст Ричков, членами були бригавоєнюриссти Зарінов та Козловський, секретарем – військовий юрист 3-го рангу Козлов. Суд тривав недовго. Звісно, що ніякого розуміння С. Машкевич не дочекався. Вироком цього судилища він був засуджений до вищої міри покарання – розстрілу з конфіскацією всього особистого майна. У вирок повторювались всі ті ж самі обвинувачення, що й в обвинувальному висновку. Вирок був остаточним і оскарженню не підлягав. Більше того, в силу Постанови ЦВК СРСР від 01.12.1934 р. вирок підлягав негайному виконанню [4, арк. 55–56].

За довідкою начальника 12 відділення 1 спецвідділу НКВС СРСР Шевельова, яка збереглася у справі, С. Машкевич був розстріляний 13 липня 1937 р. [4, арк. 57]. Скоріше за все, він похований у Биківні, де чекісти потаємно ховали жертв політичних репресій у масових безіменних могилах.

Справа на С. Машкевича була переглянута задля реабілітації лише після смерті Й. Сталіна. 14 березня 1956 р. Військова колегія Верховного суду СРСР у складі головуєчого полковника юстиції Ухутта та членів полковників юстиції Чепіка та Журавльова прийняли висновок №4н – 03095/56, яким свій вирок від 13.07.1937 р. щодо С. Машкевича відмінила за новими обставинами і справу припинити за відсутністю складу злочину [4, арк. 61–62]. 3 травня 1956 р. Каган Софії Харитонівни в приймальні КДБ УРСР було оголошено реабілітацію С. Машкевича [4, арк. 63].

Висновки. Чекісти заарештували і віддали під суд відданого Комуністичній партії викладача-історика, який досить довго старанно служив радянському режиму. Але він був такий не один – у 1937 р. подібних людей масово заарештували в усьому СРСР. Таким чином, керівництво ВКП(б) проводило чистку неблагонадійних, всіх підозрілих їм людей. Шукали всіх, на кого могла впасти підозра про можливість причетності до «п'ятої колони». Не оминув цей процес і викладачів КДУ, який влада розцінювала як «кузню» майбутніх комуністичних кадрів. Отож всіх викладачів, навіть комуністів, запідозрених у «коливаннях», «ненадійності» – старалися звільнити з роботи, заарештувати та засуджувати.

Таким чином, арешти українських науковців і викладачів були спричинені суцільною провокацією радянських органів держбезпеки, з метою очищення країни від неблагонадійних. Цей процес був ініційований з самого верху, від керівництва ВКП(б).

Доля українського історика та викладача С. Машкевича була типовою, як і у багатьох інших українських вчених у 1930–х рр. Після тривалої праці у різних навчальних закладах, вже достатньо відомим спеціалістом він був заарештований та засуджений до розстрілу за явно надуманими обвинуваченнями, інспірованими співробітниками радянських каральних органів. У провину йому поставили «терористичні

наміри», але справжньою причиною арешту слід вважати ненависть чекістів до всього, що було пов'язано з українством, тогочасним українським відродженням, в тому числі з українськими комуністами. Разом з ним були заарештовані і інші українські науковці, які розділили його долю. Тішить те, що сучасними істориками поступово вивчаються біографії репресованих в роки сталінського терору викладачів, що дозволяє побачити правдиву картину тогочасних подій.

Список використаних джерел

1. Бажан О., Данилюк Ю., Рубльов О. Історія під пресою ідеології // Зневажена Кліо: Зб. на пошану акад. НАН України П. Тронька / Ін-т історії України НАН України; Редкол.: Ю. Данилюк (голов. ред.) та ін. – К., 2005. – С.3–74.
2. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: У 2-х т. – К.: Либідь: Військо України, 1994. – Кн.1. – 422 с.; Кн.2. – 428 с.
3. Білокін С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941 рр.): Джерелознавче дослідження. – К., 1999. – 447 с.
4. ГДА СБУ. – Ф.6. – Спр.36113–фп.
5. Довгань К. Київський університет в умовах посилення сталінського тоталітарного режиму (1933–1941 рр.). Автореф. дис. ... канд. істор. наук. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2008.
6. Заруба В. Знищення київської школи істориків М. Грушевського: За матеріалами архіву ВУАН // Сучасність. – 1996. – №5. – С.105–116.
7. Литвин Н. Політичний терор 1920–30-х років щодо інтелігенції України в ідеологічному обґрунтуванні партійно-радянськими лідерами // Вісник Київського славістичного університету. Серія: Історія. – К.: КСУ, 2005. – №20. – С.111–119.
8. Михайло Марченко: [Документи] / Публ. О. Рубльова // Укр. іст. журн. – 1996. – №1. – С.119–129; №2. – С.92–116; №3. – С.66–77.
9. Нікольський В. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х – 1950-ті рр.). Історико-статистичне дослідження. – Донецьк: Видавництво Донецького національного університету, 2003. – 624 с.
10. Остання адреса: Розстріли соловецьких в'язнів з України у 1937–1938 рр.: У 2-х т. / Упоряд.: С. Кокін та ін.; Відп. ред. Ю. Шаповал. – К.: Сфера, 2003. – Т.1. – 471 с.; Т.2. – С.473–1093.
11. Ректори Київського університету. 1834–2006 / КНУТШ; В. Скопенко, В. Короткий, Т. Табенська, І. Тіщенко, Л. Шевченко. – Київ: Либідь, 2006.
12. Репресії в Україні. Бібліографічний покажчик / Упор. С. Бабич, В. Патока. – К.: «Смолоскип», 2007. – 520 с.
13. Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939). – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – 648 с.
14. Табачник Д. Феномен тоталітарно-репресивного суспільства в Україні (кінець 20-х – 50-і рр.): Історичний та етнополітичний аспекти. Автореф. дис. ... д-ра істор. наук / НАН України: Ін-т нац. відносин і політології. – К., 1995. – 103 с.
15. У лещатах тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Ін-ту історії України НАН України: (1936–1956): Зб. документів і матеріалів. У 2-х ч. / Упоряд.: Р. Пиріг та ін.; В. Смолій (відп. ред.). – К., 1996. – Ч. I. – 146 с.; Ч. II. – 247 с.
16. Шаповал Ю. Україна XX ст.: Особи та події в контексті важкої історії. – К.: Генеза, 2001. – 560 с.
17. Шевченко Л. Доля керівників Київського університету в 30–і рр. XX ст. // Історія України: Маловідомі імена, події, факти. Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Тронько (відп. ред.) та ін. – К., 2002. – Вип.20–21. – С.511–527.
18. Юркова О. Київська історична школа М. С. Грушевського: доля науковців // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1998. – №1/2. – С.263–280.

References

1. Bazhan O., Danyluk Y., Rubliov O. Istorija pid presom ideologii // Znevazhena Klio: Zb. na poshanu akad. NAN Ukrainy P. Tron'ka / In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy; Redkol.: Y. Danyluk (golov. red) ta in. – K., 2005. – S.3–74.

2. Bilas I. Represyivno-karalna systema v Ukraini 1917–1953: suspilno-politychni ta istoryko-pravovyi analiz. U 2 t. – K., Lybid; Viisko Ukrainy, 1994. – Kn.1. – 422 s.; Kn.2. – 428 s.

3. Bilokin S. Masovyi terror yak zasib derzhavnogo upravlinnya v SSSR (1917–1941 rr.). Dzhereloznavche doslidzhennya. – K., 1999. – 447 s.

4. GDA SBU. – F.6. – Spr.36113–fp.

5. Dovgan K. Kyivskiy universytet v umovah posyleniya stalinskogo totalitarnogo regimy (1933–1941 rr.). Avto-ref. dys. ... kand. istor. nauk. – Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. – Kyiv, 2008.

6. Zaruba V. Znyshchennya kyivskoi shkoly istorykiv M. Grushevskogo: za materialamy arhivu VUAN // Suchasnist. – 1996. – №5. – S.105–116.

7. Lytvyn M. Politychni terror 1920–1930-h rr. shchodo inteligentsii Ukrainy v ideologichnomu obgruntuvanni partiino-radyans'kymy lideramy // Visnyk Kyivskogo slavistychnogo universytetu. Seria: istoria. – K.: KSU, 2005. – №20. – S.111–119.

8. Mykhailo Marchenko: dokumenty / Publ. O. Rubliova // Ukr. Ist. Zhurnal. – 1996. – №1. – S.119–129; №2. – S.92–116; №3. – S.66–77.

9. Nikolskiy V. Represyivna diyalnist organiv derzhavnoi bezpeky SSSR v Ukraini (kinets 1920-h – 1950-ti rr.). Istoryko-statystychno doslidzhennya. – Donetsk: Vydavnytstvo Donetskogo natsionalnogo universytetu, 2003. – 624 s.

10. Ostannya adresa: rozstrily solovetskykh viazniv z Ukrainy u 1937–1938 rr.: u 2 t. / Uporyad.: S. Kokin ta in.; vidp. red. Y. Shapoval. – K.: Sfera, 2003. – T.1. – 471 s.; T.2. – S.473–1093.

11. Rektory Kyivs'kogo universytetu. 1834–2006 / KNUTSh; V. Skopenko, V. Korotkiy, T. Tabens'ka, I. Tishchenko, L. Shevchenko. – Kyiv: Lybid, 2006.

12. Represii v Ukraini. Bibliografichni pokazhchyk / Upor. Ye. Babych, V. Patoka. – K.: «Smoloskyp», 2007. – 520 s.

13. Rubliov O. Zahidnoukrains'ka intelligentsia u zagalno-natsionalnykh politychnykh ta kul'turnykh protsesah (1914–1939). – K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2004. – 648 s.

14. Tabachnyk D. Fenomen totalitarno-represyivnogo suspilstva v Ukraini (kinets 1920-h – 50-ti rr.): istorychni ta etnopolitychni aspekty. Avto-ref. dys. ... d-ra istor. nauk / NAN Ukrainy: in-t nats. vidnosyn i politologii. – K., 1995. – 103 s.

15. U leschatah totalitaryzmu: pershe dvadtsyatrichchya instytutu istorii Ukrainy NAN Ukrainy (1936–1956): Zb. dokumentiv i materialiv. U 2-h chastynah / Uporyad.: R. Pyryg ta in.; vidp. red. V. Smoliiy. – K., 1996. – Ch.1. – 146 s.; Ch.2. – 247 s.

16. Shapoval Y. Ukraina XX st.: osoby ta podii v konteksti vazhkoj istorii. – K.: Geneza, 2001. – 560 s.

17. Shevchenko L. Dolya kerivnykiv Kyivs'kogo universytetu v 30-i roky XX st. // Istoria Ukrainy: malovidomi imena, podii, fakty. Zb. statyi / In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy ta in. redkol.: P. Tron'ko (vidp. red) ta in. – K., 2002. – Vyp.20–21. – S.511–527.

18. Yurkova O. Kyivs'ka istorychna shkola M. S. Grushevskogo: dolya naukovtsiv // Z arhivu VUCHK–GPU–NKVD–KGB. – 1998. – №1/2 – S.263–280.

Nikolaeva N. B., Ph.D. in Historical Sciences, Research Officer at the Faculty of History of Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), natalienik8@gmail.com

The Professor of Kyiv State University Stepan Mashkevych: how he was repressed by NKVD in 1937

The biography of professor of KSU Stepan Mashkevych, his life and his activity are analyzed in this article. The causes of his arrest and security officers' negative attitude towards representatives of Ukrainian science and education in the 1920s – 1930s. The fate of the former KSU professor Stepan Mashkevych was quite typical for those arrested in 1936–1937. The NKVD accused him of involvement in devised so-called «Trotskyist organization», of intentions to carry out terrorist acts against members of the Communist party and the Soviet government. The objective of this article is to analyze the causes and circumstances of the arrest of Kiev State University's professor Stepan Mashkevych, conducted in 1937, and also to follow the fate of this lecturer. One of the purposes of Ukrainian modern historical science is to return from the oblivion the names of innocent repressed people, regardless of their political views or party affiliation.

Keywords: political repressions, professors, lecturers, historians, NKVD USSR, Kyiv State University.

* * *

УДК 94(477)«18/19»

Філас В. М.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри дизайну, Хортицька національна академія (Україна, Запоріжжя), filasvn@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТВОРІВ ЖИВОПИСУ ТА ГРАФІКИ В СТУДІЯХ З ІСТОРІЇ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

Проаналізовано історіографічний доробок використання творів живопису та графіки як історичного джерела з історії Північного Причорномор'я. Аналіз історичної традиції використання інформації цих візуальних джерел в історичних студіях з історії Північного Причорномор'я говорить про те, що вони знаходились на другорядному, підпорядкованому рівні. Основна роль, яка їм відводилась, – ілюстрування документальних джерел або підсилення тексту для полегшення його сприймання. Така ситуація не розкривала їх можливостей. Тому використання живопису та графіки у дослідженні історії північно-причорноморського регіону мають на даний момент надто випадковий характер.

Ключові слова: Північне Причорномор'я, візуальне джерело, живопис, графіка, історіографія.

Остання чверть XVIII ст. – перша половина XIX ст. для Північного Причорномор'я позначилася значними змінами, які поклали початок масштабним соціальним, економічним, політичним перетворенням та заклали початок сучасного розвитку регіону.

Входження Північного Причорномор'я до складу Російської імперії спонукало останню до вивчення регіону, з'ясуванню його потенціалу, результатом чого стала чимала кількість організованих різними відомствами імперії експедицій з метою створення масштабної наукової картини регіону. Ці експедиції залишили по собі досить цікавий графічний інформаційний ресурс. У цей час Північне Причорномор'я стає й «регіоном-натурою» для образотворчого мистецтва. Після ліквідації Кримського ханства в пошуках сюжетів його відвідують численні художники, які своїми творами значно «візуалізували» край. Окрім того, широкі простори Північного Причорномор'я, які берегли в собі значну кількість культурних та історичних пам'яток, що належали різним народам та епохам, стали досить популярним місцем серед представників європейської еліти для організації вояжів. Ці мандрівки залишили по собі досить цікавий інформаційний шар, значну частину якого представляють зображальні джерела. Таким чином, за короткий проміжок часу сформувався значний, корпус зображальних джерел, який, в свою чергу, містить відомості, відсутні в писемних та інших історичних джерелах. Однак ці джерела залишаються і донині недослідженими, внаслідок того, що рукописна та друкована фіксація і передача інформації була домінуючими засобом впритул до XX ст. Саме, така ситуація, в більшості і обумовила домінування цих джерел для реконструкції / конструювання історичної дійсності. Зображальні ж джерела використовувались, як джерела у інших сферах гуманітарного знання (мистецтвознавство, архітектура) пов'язаних з вивченням історичних умов їх створення. Або в археології, об'єктом вивчення якої є матеріальні залишки, і до яких традиційно включалась і зображальна діяльність. Але ж не дивлячись на це візуальні джерела потрапляли в орбіту історичних досліджень. Саме виявленню ступеня використання, цих візуальних джерел на матеріалах дослідження Північного Причорномор'я і присвячена дана публікація.